

**Добрите българи не са желали Русия да ги освобождава
Памет за възрожденеца, на чийто пресен гроб Стефан
Стамболов полага венец с надпис: „Народному
труженику и патриоту”**

Тодор Икономов

Виолета Радева, специално за Faktor.bg

Тодор Икономов:

„... притесненията на развратеното чиновничество и на омразната полиция и военщина... дъхнали са ми чувства на недоверие и опасения от руските чиновници, полицейски и военни, у които господствува идеята, че не са тези учреждения и съсловия за народа, а руският народ е зарад тях, зарад удовлетворението на техните развалени прищевки и каприции. С таквизи чувства, няма да го скрия, аз не можах да бъда възторжен привърженик на освобождението на България чрез руска само войска и на устройството и управлението на страната от руски чиновници, руска полиция, руски офицери. Аз казвах, че който не е добър за своите, той не може да бъде добър и за чуждите и че мъчителите за руския народ не могат да не бъдат таквизи и за българите...”

Реакцията на изненада у някои читатели, че заклетият русофил Иван Вазов може по време на Междусъюзническата и на Първата световна война да се

обърне срещу Руската империя, е свидетелство за това колко едностранчиво и изкривено е познанието ни за действителната, обективна българска история. Тя свидетелства също така какви поражения е нанасяла и продължава да нанася ту завоалираната, ту брутално откровена, натрапчива проруска пропаганда. Тя се лее безпрепятствено от средствата за масова информация – телевизии, радио, сайтове, вестници, а подрастващите я попиват чрез училището и чрез висшето образование. Затова ни най-малко не е анахронизъм обективно да погледнем върху изопачено интерпретираното минало, което хвърля своята убийствена сянка върху настоящето.

„Даруваната свобода не само не се цени, както трябва, но самият акт на даруване влече подире си задължения (подчертаното от мен – В. Р.), които не всякога биват по силите и интересите на освободените.”

„Нашите млади не щат обаче да разберат, че освобождението на един народ не може да стане против волята на този народ и че нашият народ не е приготвен дотам, щото да направи отсега нещо за своето собствено освобождение.”

„Нам са нужди не частни бунтове и опитвания на стотина-двеста ревностни и възторжени млади, а всеобща революция, революция в горите, в градищата, в селата, навсякъде.” (1867 г.)

Чий е този трезв глас в едно време на четнически походи по Стара планина? Във време на призови за въстание, за въоръжена съпротива? Във време, когато Любен Каравелов залага на идеята Сърбия и Русия да се сбият с Османската империя, а после те да ни подарят свободата?

Този глас принадлежи на един възрожденец, роден на 29 август 1838 г. в Жеравна. Името на Тодор Икономов днес, 180 години след неговото рождение, е почти забравено, а за делата му и за неговата значителна роля в църковните борби и в следосвобожденската политика на Княжество България едва ли друг, освен професионалните историци, може да каже нещо определено. Внук на тежък чорбаджия, той е усвоил от средата си строгост на нравите и самочувствие на потомък с наследена родова гордост. Неговата склонност към самовглъбяване и разсъдъчност го „изкушава” да заема непрекъснато позата на морализатор, а това го вкарва в жестоки житейски конфликти дори с довчерашни приятели. В края на 60-те години на 19 век революционно настроената емиграция в Румъния се опитва да го привлече, но скептицизмът, подхранван от един вроден

песимизъм, го дистанцира от букурещките „луди глави“. Предимно съзерцателен, а не действителен психологически тип, Тодор Икономов се постаравал солидно да обоснове позицията си на наблюдател:

„При днешното състояние на духовете в България движението не само не може да бъде общо, но няма нито най-малките шансове за успех. То би могло да има какъвто-годе успех само с чужда помощ, но това едва ли би могло да се желае от добрите българи“! (подчертаното от мен – В. Р.) Според него българите не са готови още за свободата си, те нямат все още съзнание за ценността на самостоятелното държавно съществуване. И още по-важно – не са се появили хора, които да са опитни в „делата на управлението, в делата на порядъка и на дисциплината“. Той е твърд, постоянен в убеждението си, че „преди политическа революция трябва да стане у нас умствена революция чрез училищата“.

Тодор Икономов изпъква като една от най-забележителните фигури в съзнателно подценяваната и омаловажавана борба на българите за църковна независимост, по необходимост водена на няколко фронта – срещу гръцката патриаршия, срещу грубия руски натиск и срещу колебливата, нерешителна, двусмислена политика на Османската империя. Подобно на Раковски, и той смята, че след откъсването от Фенер трябва да се създаде „българска религия“, която да гарантира народността ни оцеляване, тъй като сме притиснати от две вражески сили: гръцкото духовенство и бълнуващото да е някакъв „Трети Рим“ руско-византийско православие. Живото участие в църковните борби чрез поредица от блестящи статии във вестника на П. Р. Славейков „Македония“ и в редактирания от самия него в „Турция“, поставя Тодор Икономов в предните редици на най-влиятелните в обществените работи възрожденски българи. В началото е запален привърженик на униатското движение, което за съжаление след гнусните козни на руснаците, които отвличат униатския архиепископ Йосиф Соколски, се разпада в рамките на някакви пет-шест месеца. Показателно е какви са движещите мотиви за присъединяването му в началото на 1861 г. към униатите:

„Гръцките хули против българския народ, горчвите гръцки присмехи към българската неспособност и препятствията, които Патриаршията отвсякъде издига против българските домогвания да си имаме свои владици, ме ядосват до полуда и ме тласкат към унията с необикновена сила. Унията ме привлича към себе си не само с това, че тя ни освобождава напълно от

фанариотските владици, но и с големите неопределени надежди за недалечно политическо улучшение в съдбините на нашия народ...”

Колко жалко, че натискът на Азиатския департамент, щедро пръсканото руско злато и меркантилността на видни български дейци, както и неподходящият избор на духовници в униатската църква, провалят това стратегически важно за бъдещите съдбини на България дело. И както казва Т. Икономов, тогава „всичкото ѝ значение занаяпред ще се ограничи в ролята на плашило срещу Патриаршията и нейното сляпо упорство”.

Той е дълбоко ангажиран с обществените работи и затова толкова по-странна е неговата трагична самотност на сцената на следосвобожденска България. Човек на патриархалното устройство, Тодор Икономов застава в Учредителното събрание на страната на консерваторите наред с Марко Балабанов, Михаил Греков, д-р Константин Стоилов, Григор Начович, Тодор Бурмов.

Макар до освобождението да е бил непоколебим привърженик на идеята, че българите трябва сами да постигнат свободата си и да е непримирим противник на всякаква външна намеса („По правда ако говорим – пише той, – аз съм повече свободен днес от натиска на турското правителство и на полицията му, отколкото е свободен един гражданин в Русия”), със започването на руско-турската война от 1877-1878 г. той предлага знанията и помощта си на руските войски.

През декември 1877 г., когато окупационните руски власти се разпореждат в Добруджа, Икономов, независимо от симпатиите си към северната империя, не може да преглътне отношението на бившите руски консули и на руските полицейски власти не само към него, но и към българите изобщо. Мемоарите му са пропити с много горчивина и конкретни факти за злонамереното и високомерно отношение на руснаците, за господарското държание на губернатора на Тулча Белоцерковец, за пиянството му и грубостите спрямо българското население, за нареждането му гръцкият владика да служи в тържествени дни в българската църква. „Нито съществуването на български припознат митрополит, нито съображенията за големите жертви от страна на българите за собствена самостоятелна църква, нито опасностите от народните смущения от единението на българското свещенство с гръцкия владика – нищо не можеше да убеди губернатора в неправилността на неговите искания” – пише в спомените си Икономов.

Действията на руския губернатор не се ограничават до обикновен чиновнически натиск. След като Икономов написва протест, подписан от 100-150 души срещу съслужението с гръцкия владика, Белоцерковец прави изявление, че това е „непокорство на властта” и „то ще се накаже с най-голяма строгост”. Изпълнението на откровените заплахи не закъснява. Тодор Икономов и още трима души, подписали протеста, са арестувани. Разпитите, гаврите, обискът на дома му и изземването на неговите ръкописи, мръснишките подмятания към жена му – всичко това той описва подробно в дневника си, където отбелязва в крайна сметка: „... аз дойдох до отчаяние, всичката ми кръв се издигна към главата ми и аз обявих, че досега не съм мразил Русия и никога не ще я намразя, но с нейните лоши чиновници никога не ще се примиря, нейните полицейско-бюрократически порядъци никога не ще поддържа и че за удостоверение на лошевината на тези чиновници аз ще си строша главата в тая същата минута и ще оставя пресен и силен помен за руското правосъдие”.

Както става ясно, подобно на Иван Вазов, и Тодор Икономов е русофил. Би могъл да бъде определен като „идеен русофил”. Какво го кара да измени на убеждението си, че нищо добро не ни очаква, ако свободата дойде на щиковете на руската армия.

Предполагам, че причините този многозаслужил църковен, училищен, читалищен деятел и силен публицист да стои на по същество русофилски позиции, се крият в неговия праволинеен характер, по-скоро в неговото разбиране за нравствен дълг. По природа еволюционист, който гради всичките си очаквания и надежди върху потребността първо да бъде издигнато умственото и духовно равнище на мнозинството българи и едва тогава, обединени от обща цел и общ идеал, да постигнат освобождението си – със собствени сили, чрез самоорганизация и самоподготовка, чрез широко просвещение и нравствено възпитание. Чужд на всякакъв практицизъм и следващ високи етични норми, Икономов не приема действията на революционно настроената младеж. Нейните деятели са му чужди по дух. Тяхната пламенност, тяхната екзалтация го отблъскват. Когато неговите идеали претърпяват крушение и след Априлското въстание Русия намира подходящия повод да започне поредната си война с Турция, Икономов, противник на всякакви прибързани, авантюристични действия, в съгласие с един твърдо установен в разбиранията му нравствен кодекс приема, че заради „дарената свобода” българите трябва да изпитват „вечна

и неизменна признателност” към „освободителката”. Трагично заблуждение!

А животът му дава толкова примери!

Още през първите месеци на войната той е предизвикан да опровергава руските вестници, защото те „бяха екнали с обвиненията си против българите и против българската неблагодарност. Хулите против българите бяха многочислени и обвиненията преувеличени и едностранни”. Нещо повече. Самият Икономов, движен от честната си натура и своето разбиране за порядъчност, се сблъсква с безобразията и кражбите на военнополойските власти в качеството си на чиновник „по делам казъннаго правления”. Отговорът на неговите сигнали? Както той пише, „Грабителите не само не се наказаха, но не се и ограничиха николко. От всичката история само това излезе, че „Одеский вестник” почена по-много да вика против българската неблагодарност”.

И още: „Пиянствата у губернатора се продължават с дни и недели. Пари много се харчат и разсипват. Отгде излазят”. Руските военни се отнасят с „офицерска грубост” към българите. Тази грубост направо „обръщаше се в суровина и тирания за българите”. Руснаците се отнасят с явна неприязън към Тодор Икономов и го клеветят дори в Петербург. Определят го едва ли не за „душманин” на Русия. На тези клевети той отвърща така: „Лъжат тези хора и клеветят моите чувства към Русия, защото не на Русия съм бил и ще бъда неприятел, а на този бюрократически полицейски ненавистен порядък, който поддържат белоцерковци... те не обичат и не щадят своите братя, но ги тъпчат като скотове, та че към мене ли ще покажат справедливост?”

Избран за делегат на Учредителното събрание като представител на Провадийски окръг, Икономов поддържа позицията на консерваторите, че България се нуждае от двукамарен парламент. Воден е от мисълта, че народът ни е неподготвен, недостатъчно образован, неразвит за самостоеен пълнокръвен държавен живот. След като идеята е отхвърлена, той слага подписа под Търновската конституция, но е убеден, че тя крие опасности за развитието на българската държава. В хода на пренията той стига до горчиво заключение:

„Тука аз ще забележа, че нашите освободители не само не искаха да турят представителите в по-голяма хармония помежду им, като им укажат един път за следвание в разглежданието на устава, но че, напротив, те като

нарочито даваха различни съвети и раздухваха пламъка на несъгласията и омразите. Това, що говореше Давидов, руският дипломатически агент, не се съгласяваше с думите на Дондукова и думите на последния пред Негово блаженство Антима и пред други лица не бяха същите, които се отправяха към Цанкова и Каравелова. Ако от това подклаждане произлезе голям пожар за България, ние трябва да благодарим на нашите братушки". И пожарът не закъснява да избухне...

Като министър на вътрешните работи в правителството на митрополит Климент, Тодор Икономов осуетява руската операция за слагане на ръка върху финансите на Княжеството чрез създаване на банка, като доходите на държавата се поставят в разпореждане на руската банка, чието управление трябвало да бъде в Париж. Тя се ангажирала да издава банкноти, да поддържа курса на акциите, да определя курса на лева. Така, отбелязва Икономов в спомените си, руските банкери „твърде лесно можеха да изтеглят среброто и златото от банката, да го пренесат другаде и да оставят в България само банкноти, чрез които България един ден можеше да загуби цели милиони”.

Ех, ако можеше да види Тодор Икономов как болшевиците-русофили предадоха без да се замислят златния резерв на България на СССР! Дали щеше да изтрезнее от своята любов към „освободителите”?

След преврата от 27 април 1881 г. и преминаването към режима на пълномощията, руският дипломатически агент по това време в България Михаил Хитрово също изразява негодуванието си от Икономов. В Русе той се изказал, че е „лошав човек” и че неговото „незадоволство от преврата е незадоволство от злонравие и от омраза към русите, които със спомаганието на преврата приготвят си по-широко участие в управлението на страната, която са освободили. Че именно това широко участие ме плашеше твърде много, това аз никога не ще скрия”. И продължава:

„Но че съм мразял русите, това е една калпава дохватка, която руските чиновници и офицери често изказват към онези българи, които си позволяват да им изказват горчивата истина, че те, руските чиновници, не са приготвени да управляват страна по конституционен и човечески начин.

Техните военно-помещически инстинкти, техните бюрократически привички ги правят неспособни за управление, при което трябва да се вземат във внимание и други права освен правата и произволите на властта

и на властующите. Ако тези чиновници биха били способни на подобни възгледи и действия, те биха поченали от преставанието да гледат на руското простонародие като на работни животни и да го държат в унижително положение”.

Показателно е, че един консерватор, който завещава на децата си да бъдат признателни към Русия, рисува една картина толкова мрачна и така прозорлива, която можем да оценим днес с всички произтекли през изминалите 140 години последици. Икономов свидетелства за целенасочената руска политика за подклаждане на ожесточени партизански борби у нас между консерватори и либерали, както и вътре в самите партии. Руските агенти сеят раздори между българите, за да избухнат вълнения, бунтове и тогава руският самодържец да се завтече на бял кон и „да спаси” народа, като присъедини България като Задунайска губерния в своята деспотична, назадначава империя.

„Какво правеха русите между нас?” – пита Тодор Икономов.

Отговорът му е красноречив:

„Догдето дипломатическият агент Давидов тикаше консерваторите към посегнуване върху конституцията, полковник Шапелев, съветник на руското правителство при княза Батенберга, военният министър Паренсов, Рого Качановски и др. насъскваха по най-безсъвестен начин опозицията против първото министерство и деятелно раздухваха огъня на омразите, борбите, съперничествата, безпорядъка, хулите и взаимните клевети. По тяхна поддръжка печатът в България се обърна не на оръдие за търсяние правото и истината, а за средство на отмъщение, клевета, разврат, помрачаване народната съвест, скриване истината, надпреварания в лъжи и псувни...”

Да ви звучи познато? Не можем ли и днес да изброим с още по-голямо право същите злини, същите разложителни действия на болшевиците-русофили, наставлявани от агентите на ФСБ у нас? Не подклаждат ли и днес раздори, не сипят ли опашати лъжи, не подбутват ли към саботажи, към протести за всичко и в крайна сметка заради една-единствена цел: да се вкопчат червените приватизатори на България още по-яко във властта, вече не в задкулисието, а на авансцената. Целта – те са я обявили отдавна чрез своя рупор, изпълняващ уж ролята на национален обединител, а всъщност един от най-големите разединители и злодумци на политическия мегдан. Целта е взривяване отвътре, по волята на Русия, на НАТО и Европейския

съюз, създаване на хаос, бъркотия и стимулиране по този начин на една фалшива носталгия по болшевишкия социалистически рай.

Защо възкресявам спомена за „идейния русофил“ Тодор Икономов?

Защото много по-поучително и много по-полезно е да видим колко различни са пътищата, по които хората достигат до истините, как в онези десетилетия преди повече от век и половина масовата психоза за „благодарност“ към тъй наречените освободители, постепенно отстъпва не само в съзнанието на практичните български селяни, но и в умовете на просветени българи, дължащи образованието си, самочувствието си и кариерите си на „освободителите“. Поучителна е и драмата, която изживяват такива хора. Животът на Тодор Икономов завършва като трагедия – полудява, след като прави несполучлив опит за самоубийство!

Защото и днес има мнозина като него – яростните русофили го представят в полемиките си като „русофоб“, но всъщност той не оценява достатъчно трезво и обективно реалната заплаха за съществуването на младата българска държава, не вижда до какво водят попълзновенията на „освободителите“. Тази си позиция Т. Икономов обосновава с отвлечени, абстрактни морални принципи, които обаче прилага и вменява в дълг на съотечествениците си, но не и на онези, които са впрегнали всички средства, без оглед на морала и правото, за да превърнат Княжество България в Задунайска губерния. Убеждението му е, че щом българската свобода е „купена“ с руска кръв и руски пари, то Руската империя има право да се меси в нашите работи, когато „тая свобода става играчка на вътрешни безредици и на външни интриги и посегнувания“. Но той не съумява да осмисли достатъчно ясно факта, че „безредиците“ вътре и „външните интриги“ са инспирирани от един-единствен център – руската сатрапия, макар сам да претърпява последиците от тях и да дава в спомените си обилен фактически материал, доказващ тази истина. Все пак нему принадлежи мисълта, че „С чужденци никоя страна не се е издигала“!

За чест на този почтен възрожденец, макар да е консерватор и русофил, той не емигрира след бунта на русофилите през 1886 г., не чака да дойдат отново руснаците и с щиковете си да приковат България към своята азиатско-деспотична империя. Сигурно затова когато умира на 28 октомври 1892 г. в Шумен, Стефан Стамболов полага върху пресния му гроб венец с надпис: „Народному труженику и патриоту“.